

LAPS ja NOOR: ÕIGEAEAGNE PROBLEEMIDE MÄRKAMINE

Viivi Neare,
PhD

Varajase sekkumise olemus

- Varajane sekkumine (ingl: early intervention) on riskifaktoriga sündinud laste arengu jälgimine või inimesel olla võivate igasuguste erivajaduste võimalikult varajane, s.h **õigeaegne märkamine**, enamarenenud või mahajäänud arenguvaldkondade (nt füüsiline, sotsiaalne, kognitiivne, s.h kõne areng) hindamine ja **sobiva arengukeskkonna loomine**.

Varajase sekkumise all saab mõista ka

**tavapärast arengut ja toimetulekut
takistavate probleemide märkamist,
väljaselgitamist ja seejärel takistavate
tegurite kõrvaldamise abil igati soodsa
keskkonna loomist, et erivajadustega laps
saaks edasises elus võimalikult iseseisvalt
hakkama.**

Varajast sekkumist on defineeritud ka

seoses haridusega: varajane sekkumine tähendab seda, et lapse ja/või tema perega hakatakse tegelema lapse haridustee **võimalikult varases etapis** (lasteaias, kooli I astmes) (Varajase märkamise ja sekkumise olukorra analüüs 2005).

Esitatud definitsioonist selgub, et

laste arengut on vaja jälgida, nende arengus on vaja märgata võimalikku mahajäämist (kas füüsilise arengu, eneseteeninduse, sotsiaalsete oskuste kujunemise või kõne arengu valdkondades), püüda määratleda **mahajäämise olemus ja sügavus** ning **alustada** arengu soodustamisega, s.h vajadusel spetsiifilise korrektsioonitööga, s.h logopeediline töö (Strebeleva 2002).

Varajast sekkumist saab jaotada ka perioodideks:

- 0 – 3-eluaasta, kus valdavalt avastatakse raskemad arengutüsistused või kaasasündinud puuded;
- 3 – 7-eluaasta, kus peamiselt märgatakse piiripealseid arengu erisusi/mahajäämist.

Erivajaduste avastamisele mõjub ka lapse arengu eripära ja spetsialistide poole pöördumise aeg – mida varem, seda parem.

Varajase sekkumise eesmärk

- kaasa aidata erivajadustega isiku võimetekohasele arengule;
- toetada erivajadustega pereliikmega perekonda;
- ennetada või leevendada teiseste mahajäämuse nähtude/erivajaduste tekkimise riski.

Varajase sekkumise üldpõhimõtted

- Arengut soodustava tegevuse alustamine **kohe**, kui selle vajadust on märgatud.
- Erivajadustega isiku arenguks vajalike lisatingimuste ja õigete rõhuasetuste leidmine (individuaalne lähenemine, spetsialistide konsultatsioonid, abivahendid, teenused).
- Perekonna nõustamine ja juhendamine tegevusteks oma pereliikmega – meeskonna-ja võrgustikutöö.

- Erivajadustega pereliikme ja perekonna iseseisvuse toetamine nii palju, kui see on võimalik.
- Ühest kasvukeskkonnast teise ülemineku toetamine.
- Kogu erivajadustega isiku arengut puudutava tegevuse dokumenteerimine – **juhtumipõhine võrgustikutöö.**

Ülaloodud põhimõtetest ja eesmärkidest selgub, et

Varajane sekkumine tähendab eranditult **multidistsiplinaarseid** teenuseid, mida organiseeritakse ja pakutakse kohe erivajaduste märkamise järel, et edendada heaolu- ja toimetulekutunnet, suurendada pädevusi, vältida arengu mahajäämist, hoida ära funktsionaalseid kahjustusi, toetada **kogu pere kohanemist** ja hakkamasaamist antud olukorraga.

Seega toonitab eeltoodu **koostöö**

vajalikkust erinevate instantside vahel,
mis on äärmiselt oluline.

Koostööd peavad tegema peret ümbritsev
sotsiaalvaldkond, meditsiinisfäär,
haridusasutused ja taas sotsiaalsfäär.

Varajane sekkumine on alati preventiivne
ehk see on **ennetustöö**.

Mida on vaja märgata?

- Märgata on vaja:
 - last/inimest, tema arengut/olemust, tema arengu või toimetuleku eripärasid;
 - inimese lemmikloomi, -asju, sõpru;
 - arengukeskkonda, olukorda –
taustauuring;
 - **õpetatavust/õpivalmidust;**
 - ilmnevaid (arengu) **erivajadusi.**

Varajase sekkumise korraldus

- Algab teadlikkuse ja suhtumise kujundamisest **erivajaduste olemuse** kohta.
- Tehakse koostööd vanemate, spetsialistide ja sotsiaaltöötajatega.
- Valdkonna töötajad/(õpetajad) teevad koostööd omavahel, rakendavad **astmeliselt** tugiteenusi, konsulteerivad spetsialistidega.
- Lõpuks kaasatakse sekkumistegevusse nõustamiskeskus (Rajaleidja) või mõni vastav komisjon.

VS korraldus on samuti suunatud **ennetustööle**

- Varajase sekkumise kaudu tehtav **ennetustöö jaguneb 3 ossa või toimub kolmel tasandil:**
 - 1. Vähendada tuvastatud seisundi või probleemi tekkesagedust/esinemissagedust populatsioonis. S.t riskiolukorras inimeste väljaselgitamist ja tekkevõimaluste minimaliseerimist.**

Sellel tasandil võivad sekkumistegevused olla:

- a) universaalsed, nt kõigile lastele ja peredele suunatud tervishoiumeetmed nagu kogu elanikkonna vaktsineerimisprogrammid;
- b) selektiivsed, mis on suunatud konkreetsele rahvastikuosale, nõ riskirühmale;
- c) konkreetsete, nt suunatud riskiolukorras indiviididele.

Esitatud loetelust tuleb selgelt esile koostöö vajalikkus ja viimase võimaluse puhul lausa juhtumitöö.

2. Esinemisjuhtude arvu piiramine

Teise ennetustöö tasandi **eesmärk** on märgata probleemi võimalikult selle **algusjärgus** ja takistada selle täielikult välja kujunemist.

Siin tegutsetakse küll pärast probleemi ilmnamist, kuid siiski enne kui see suureks paisub (nt õpi- ja käitumisprobleemide puhul on antud tasand väga oluline või perede toetamine).

3. Vähendada seisundiga kaasnevaid komplikatsioone

Kolmanda tasandi ennetustöö **eesmärk** on pärast häire või piirangute ilmumist sellega ravi-või korrektsioonitöö raames **niivõrd intensiivne** tegelemine, et ei tekiks või tekiks võimalikult vähem lisasündroome, muid komplikatsioone.

- Erivajaduste esinemise korral **peab keskkond** lapsele sobima ja lasteaed või kool peavad lapse arenguks/õppimiseks tagama igale just tema jaoks vajalikud **tingimused**.

Varajane sekkumine (eri)koolis

- (eri)kooli tulevad õpilsed on vaja **kooli oma** spetsialistidest koosneva komisjoni poolt täpsemalt uurida, et täpsustada õpilase (lisanduvad) erivajadused;
- vaatluse tulemused on omakorda vaja võrrelda õpilasega kaasas olevate dokumentidega, tema kohta tehtud otsusega ning vajadusel tuleb eelnevatest instantsidest nõuda täiendavat infot;

Hindamise periood

- uutele õpilastele korraldada proovimeetmete aeg ehk diagnostiline või proovi- õpetus ja muud vajalikud esialgsed meetmed, millede toimimine fikseeritakse vaatluspäevikusse/-kaarti, millest on teadlik käitumishälvikute, tasanduskooli vanema astme ja sanatoorsete koolide vanema astme õpilased ka ise.

- 2 – 3 nädala möödudes

- kuulatakse õpetajate, spetsialistide (psühholoog, logopeed, sotsiaalpedagoog) ja õpilase arvamusd ja ettepanekud diagnostilisest õpetusest ja meetmetest ning nende ettepanekud õpilase kohta;
- komisjon teeb vajaliku, juba püsivama kuluga otsuse, mille kinnitab kooli õppenõukogu.

Komisjoni otsus:

- jätkata samas klassis samal tasemel ja samade meetmetega;
- muuta seniseid tingimusi: kas viia õpilane üle mõnda teise klassi, muuta lisameetmete intensiivsust, tõsta õpilase enda vastutust või midagi muud.
- **Erikoolis ei saa õpilane saada negatiivseid** hindeid, teda ei visata välja, vaid püütakse tema toimetulekut kujundada tema võimetele vastavalt.

Erivaj.lapse arenguks vajalikud tingimused kohalikul tasandil:

- **varajane sekkumine** – erivajadustega lapsed on vaja üles leida. **Soodsaks keskkonnaks** on vaja:
- diferentseeritud ja **individualiseeritud** arendamine, milleks on vajalik väiksemat rühma- või klassitäituvust;
- süstemaatilise meditsiinilise järelvalve ja ravi võimalused;
- vajadusel ehituslikud ümberkorraldused;

- isiklik abistaja või abiõpetaja;

- tüfopedagoogilised ja –tehnilised vahendid või surdopedagoogilised ja –tehnilised vahendid pimedale või kurdile lapsele;
- muud abi- või tehnilised vahendid kehapuudega lapsele;
- teraapiate võimalused vastavalt IRP-le;
- **logopeediline abi;**

- vajadusel IAK või IÕK

- vajadusel statsionaarsed haiglauuringud ja/või – ravi;
- korrektsiooni tegelused;
- vajadusel erirühm või eriklass tavakoolis või erikool.

Erivajadused on alati seotud/sõltuvuses arengukeskkonnaga/keskkonnast. Nii erivajaduste **märkamine kui EriV** lapse areng sõltub rühma/klassi laste tasemest, **õpetaja hoiakutest** ja meisterlikkusest ning **materiaalsetest võimalustest.**

V.Neare (2000) pakutud VS koostöösüsteem:

- Koostöö esimene lüli: sünnitusmaja – perekond – perearst – sotsiaalnõunik (KOV).
- Koostöö teine lüli: perearst – perekond – sotsiaaltöötaja – pedagoogid – vajadusel ka eripedagoog/logopeed, psühholoog, eriarstid;
- Koostöö kolmas ja ka **jääv** lüli: KOV sotsiaalnõunik – kooli meeskond – perekond – (vajadusel muud spetsialistid).

VARAJASE SEKKUMISE KORRALDUS (järg)

- Varajase sekkumise korraldus seondub alati **info kogumisega** erivajadustega laste ja noorte kohta.
- Korralduses tuleb hinnata just **varase või ka õigeaegse** märkamise olulisust.
- Kui märkamine algas lapse varases **koolieelses eas**, siis vajalikud on kordusmärkamised või ka **esmamärkamine koolis**.

Erivaj. laste jaotumine (2):

- Andekad - eri- ja/või üldandekad lapsed, kelle erivajadusi, s.t andekust on vaja märgata ja arendada.
- KEHAPUUDEGA lapsed, kes omakorda jagunevad ortopeedilise ja anatoomilise puudega lasteks. Ortopeedilise puudega laste hulgas on KÕIGE suuremaks ja keerulisemaks grupiks TSEREBRAAL-PARALÜÜSIGA (CP = PCI) laste rühm.

Kõikidel AEV või HEV lastel

- on **KOGNITIIVSED ERIVAJADUSED**, millede rahuldamiseks on vaja lapsi arendada diferentseeritult ja **INDIVIDUALISEERITULT**, s.t vastavalt nende eripärastele võimetele ja võimalustele.
- Järgnev on oluline selleks, et **MÄRKAMINE** oleks lihtsam ja tulemuslikum.

KOGNITIIVSED ERIVAJADUSED

on tunnetustegevuse kõrgemate vormide
defitsiit ja vajadus neid arendada:

- nõrk tajude diferentseeritus ja mõtestatus;
- eale mittevastav sõnavara → taju ja kõne (sõnavara) korrektsioon;
- puudulik jutustamisoskus → taju ja siduskõne (grammatika) korrektsioon;

- võrdlemine vaid analüütiliselt -

→ arendada sünteesi ja võrdlemisoskust;

- nõrk instruksioonide ja verbaalse selgituse mõistmine, s.t välja arenemata kõne planeeriv/reguleeriv funktsioon → arendada mängu ja tegevuste saatmist kõnega, planeerimist kõnega, enesekontrolli oskusi;

-puudulik omandamise vahendatus,

- seoste loomise oskus, liigmeehaaniline mälu, s.t on vaja intensiivselt arendada mälu;
- nõrk metakognitsioon, s.t laps ei oska ise aru saada, mis on vaja teha selleks, et asjad paremini välja tuleksid.

Nimetatud kognitiivsed erivajadused aitavad õpetajal erivajadustega last märgata.

KEV on kõikidel ERIV lastel

Kognitsiooni seisukohalt on EriV lapsed MADALA ÕPIVALMIDUSEGA nii lasteaia, kooli tulles, kui **uut teemat/mõistet** omandades.

ÕPIVALMIDUS on laste võime, tahe ja seniste kogemuste põimunud tasand ÕPPIDA, kasutades kriitilist ja arutlevat mõtlemist.

Õpetaja peab leidma laste õpivalmiduse taseme

- ja minema neile sinna vastu, et alustada lapse arendamist/õpetamist just sellelt tasemelt, kus laps on.
- Õpetaja saab **hinnata** laste õpivalmidust, arvestades nende:
 - kogemusi ja teadmisi;
 - valmisolekut uurida, osaleda organiseeritud tegevustes (tunnis), seega motiveeritust;
 - huvi katsetada uut;

- valmidust võtta endale vastutus.

Õpivalmidus esineb lastel erineval tasemel:

- **KÕRGE ÕPIVALMIDUS** esineb lastel, kellel on nii kogemusi ja teadmisi kui valmisolek uurida, huvi katsetada uut, kes saavad aru, et võib ka halvasti minna ja vigade vältimiseks on vaja pingutada tahet, püüda ja proovida teha uuesti.

- KESKMINE ÕPIVALMIDUS

on lastel, kellel küll on kogemusi ja teadmisi, kuid nad pole valmis/neil pole oskusi oma kujutlusi kasutada UUE õppimiseks/proovimiseks VÕI keskmine õpivalmidus on lastel, kes küll tahavad proovida/õppida, kuid neil puuduvad selleks vajalikud eelnevad kogemused/kujutlused.

MADAL ÕPIVALMIDUS

- on lastel, kellel ei piisa eelnevatest kujutlustest ja kelle valmisolek uurida, proovida, kaasa teha on äärmiselt madal või puudub üldse.

Need lapsed on üldreeglina
erivajadustega ja kui õpetaja

ei tule nende arendamisel neile sellele
madalale õpivalmiduse tasemele vastu
ega alusta siit, ei suurenda nende
tajukujutluste mahtu, ei innusta
olemasolevat rakendama mänguliste
võtetega või **jõukohastes tegevustes**, ei
saa laps ka tunda mingit eduelamust ja tal
ei teki piisavalt õpimotivatsiooni.

Niisuguse lapse erivajadused

suurenevad veelgi selle asemel, et ta tasapisi hakkaks üle minema madalalt õpivalmiduse tasemelt keskmise suunas.

Keskmise õpivalmidusega laps

saab enam-vähem koolivalmiks, kuid madala õpivalmidusega laps ei ole saavutanud 7-ks eluaastaks koolivalmidust ja tal algavad raskused õppekava omandamisel kohe koolielu esimestest päevades peale.

IGALE erivajadustega ja madala õpivalmidusega lapsele tuleb KOOSTADA IAK lasteaias ja IÕK/IAK koolis.

VARAJANE SEKKUMINE

koosneb kahest osast:

- ja
-

TÄNAN KUULAMAST!